

MIECZYŚLAW KUTRZEBA

Drzewostany o niewłaściwym składzie gatunkowym w Puszczy Białowieskiej i propozycje ich przebudowy¹

Насаждения с неправильным видовым составом в Беловежской Пуще
и предложения их реконструкции

Stands with wrong species composition in the Białowieża
Forest and suggestions about their reconstruction

I. WSTĘP

Poniższe opracowanie oparto na materiałach inwentaryzacji urzędniczej przeprowadzonej w 1968 r. oraz na danych z poszczególnych nadleśnictw puszczańskich, dotyczących prowadzonej gospodarki w bieżącym 10-leciu. Obejmuje on analizę stanu drzewostanów powstałych z odnowień sztucznych lub naturalnych na powierzchniach zrębów zupełnych wyrąbanych w latach 1924—1929 przez angielską firmę „Century”. Umowa z tą firmą zawarta w 1924 r. oddawała jej użytkowanie Puszczy na lat 10, z rocznym etatem 325 tys. m³ drewna na powierzchni 1400 ha rocznie. Na żądanie firmy stosowano zręby w formie tak zwanych kulis o szerokości do 100 m i długości około 1 km. Firma miała przekazywać administracji leśnej wycięte zręby do odnowień dopiero po pierwszym marca w trzecim roku po rozpoczęciu eksploatacji. Terminu tego z reguły nie dotrzymywano, co powodowało zachwaszczenie gleby na wyciętych zrębach i utrudniało w znacznym stopniu odnowienie lasu. Ponieważ warunków określonych umową firma nie dotrzymywała, a na tzw. „nasienniki” pozostawiała chore i zamierające egzemplarze, głównie grabu, umowę z firmą zerwano 29 V 1929 r., płacąc jej wysokie odszkodowanie. Na większości powierzchni tak wyeksploatowanych drzewostanów pojawiły się samosiewy gatunków niepożądanych, jak brzoza, grab, osika. Przeważająca powierzchnia drzewostanów z tego okresu, to drze-

¹ Skróć referatu wygłoszonego na konferencji zorganizowanej przez PTL i OZLP — Białystok w Białowieży, w dniach 23—24 czerwca 1978 r.

wostany brzozowe o większym lub mniejszym udziale osiki, dlatego też powinny one stać się przedmiotem rozważań, prowadzących do opracowania metod przebudowy drzewostanów o niewłaściwym składzie gatunkowym w Puszczy Białowieskiej.

II. OPIS STANU DRZEWOSTANÓW O NIEWŁAŚCIWYM SKŁADZIE GATUNKOWYM

Ogólna powierzchnia drzewostanów „pocenturowskich” wynosi 7946,31 ha, a w poszczególnych obrębach kształtuje się następująco.

Białowieża	— 1206,28 ha	Laska Puszcza	— 572,06 ha
Browsk	— 844,05 ha	Narewka	— 1286,15 ha
Hajnówka	— 1016,80 ha	Starzyna	— 1172,27 ha
Leśna	— 1030,71 ha	Zwierzyniec	— 817,99 ha

Wiek tych drzewostanów zawiera się w granicach 50—55 lat, a ich udział w stosunku do ogólnej powierzchni Puszczy Białowieskiej (49 tys. ha) wynosi 16%.

Z zestawienia tab. 3 wynika, że ograniczono cięcia trzebieżowe takich gatunków jak sosna, świerk i olsza, co należy uznać za uzasadnione, jeśli gatunki te występowały na odpowiadających im siedliskach, bowiem zadrzewienia analizowanych drzewostanów nie były zbyt wysokie. Usuwanie osiki kształtowało się w przybliżeniu w granicach założeń planowanych. Znaczne przekroczenie zaplanowanej do wyjęcia w cięciach trzebieżowych masy brzozy podyktowane zostało intensywnym wydzielaniem się drzew w drzewostanach brzozowych. Brzoza jako gatunek światłożądny, w miarę osiągnięcia wyższego wieku, w sposób naturalny reguluje sobie odpowiednie zagęszczenie.

Tabela 1
Powierzchnia drzewostanów „pocenturowskich” według siedliskowych typów lasu

Typ siedliskowy lasu	Powierzchnia ha	% powierzchni
Mśw	384,38	4,83
Bw	56,91	0,72
BMśw	2 207,92	27,79
BMw	116,81	1,47
Bb	9,68	0,12
LM	2 416,91	30,42
Lśw	1 178,94	14,84
Lw	787,72	9,91
OlJ	466,52	5,87
Ol	320,58	4,03
Razem:	7 946,31	100,00

Tabela 2

**Powierzchniowy udział poszczególnych gatunków
(wyliczony na podstawie gatunków panujących)
w drzewostanach „pocenturowskich”**

Gatunek	Powierzchnia ha	% powierzchni
sosna	1 690,06	21,27
świerk	782,54	9,85
dąb	105,57	1,34
brzoza	3 844,51	48,30
olsza	1 223,21	15,39
jesion	18,06	0,22
osika	248,05	3,12
grab	29,20	0,37
lipa	5,11	0,06
Razem:	7 946,31	100,00

Tabela 3

**Analiza intensywności cięć trzebieżowych
w drzewostanach „pocenturowskich” w bieżącym 10-leciu
według poszczególnych gatunków**

Gatunek	Plan 10-lecia w m ³	Wykonanie w 10-leciu m ³	% wykon.	Nie wykonano w bież. 10-leciu m ³
sosna	22 989	11 231	49	956
świerk	15 350	10 032	65	876
db, js, kl, lp	2 373	6 774	285	43
grab	1 633	4 907	300	59
brzoza	38 301	53 333	139	2 049
olsza	22 956	15 186	66	1 826
osika	112 294	100 143	89	5 375
Ogółem:	215 896	201 611	93	11 184

Najwyższe przekroczenie masy grabu w cięciach trzebieżowych uznać należy za pozytywne. W analizowanych drzewostanach występowały znaczne ilości zdeformowanych i zahubionych przestojów grabowych nie ujętych w kategorii cięć rębnych i nie zaliczonych do etatu powierzchniowego. Przestoje te ujemnie wpływały na rozwój i formowanie się innych cennych gatunków drzew trzebionego drzewostanu, znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie rozpieraczy grabowych. Z tego względu przestoje i rozpieracze grabowe usunięto z drzewostanów, co wpłynęło na znaczne przekroczenie mas grabu wyjątego w cięciach trzebieżowych.

Znaczne przekroczenie zaplanowanej w cięciach trzebieżowych masy dębu jest wynikiem wadliwie prowadzonej ewidencji, w której znaczna

ilość drewna dębowego pochodzącego z usuwania przestojów z drzewostanów trzebieżowych została zaliczona na konto wykonania trzebieży, zamiast odniesienia ich do kategorii cięć rębnych nie zaliczonych do etatu powierzchniowego.

Z tab. 3 i wyliczeń powierzchniowych wynika, że w bieżącym 10-leciu przeprowadzono cięcia trzebieżowe w drzewostanach „pocenturowskich” na powierzchni 7356 ha, z której pobrano 201 611 m³ grubizny, a więc 27 m³/ha. W bieżącym 10-leciu nie przeprowadzono natomiast cięć trzebieżowych na powierzchni 590 ha, z której nie pozyskano zaplanowanej operatem 11 184 m³ grubizny. Na podstawie wyliczeń dokonano zestawień powierzchni drzewostanów pocenturowskich według poszczególnych stopni zadrzewienia, po wykonaniu cięć trzebieżowych.

Tabela 4

**Udział powierzchniowy drzewostanów „pocenturowskich”
według poszczególnych stopni zadrzewienia**

Zadrzewienie	Powierzchnia ha	% w stosunku do ogólnej pow. drzewostanów
0,4	89,04	1
0,5	551,75	7
0,6	2 223,02	28
0,7	2 938,29	37
0,8	1 577,97	20
0,9	368,31	5
1,0	197,93	2
Razem:	7 946,31	100

Stosunkowo wysoka intensywność cięć trzebieżowych prowadzonych w drzewostanach „pocenturowskich”, a przede wszystkim wyjęcie z drzewostanów brzozy dojrzałej osiki, w poważnym stopniu obniżyła zadrzewienie tych drzewostanów. Należy już obecnie zastanowić się, jak zagospodarować w najbliższej przyszłości drzewostany o tak niskim zadrzewieniu jak 0,4 czy 0,5.

Do drzewostanów o wybitnie nieprawidłowym składzie gatunkowym zaliczyć należy przede wszystkim drzewostany o dominującym udziale brzozy, osiki i grabu, tym bardziej jeśli drzewostany takie występują na bardzo żyznych siedliskach puszczańskich, jak Lśw czy Lw. Drzewostany takie, w zależności od ich aktualnego stanu, powinny w pierwszej kolejności ulec likwidacji bądź też przebudowie. W związku z powyższym powierzchnie tych drzewostanów zestawiono według typów siedliskowych, by łatwiej móc podjąć decyzje o sposobie ich przyszłego zagospodarowania.

Drzewostany o wybitnie nieprawidłowym składzie gatunkowym, które

**Udział powierzchniowy „pocenturowskich” drzewostanów
brzozowych, osikowych i grabowych
w poszczególnych typach siedliskowych**

Typ siedliskowy lasu	Brzoza ha	Grab ha	Osika ha	Razem ha
Bśw	43,84	—	—	43,84
Bw	8,19	—	0,96	9,15
BMśw	814,79	—	16,76	831,55
LM	1815,08	4,06	94,89	1914,03
Lśw	838,92	20,81	79,71	939,44
Lw	214,62	4,33	52,73	271,68
OIJ	3,06	—	—	3,06
OL	47,49	—	—	47,49
Razem:	3844,51	29,20	248,05	4121,76

w pierwszej kolejności powinny być odpowiednio zagospodarowane, jak widać z tab. 5, występują najczęściej na typach siedliskowych LM, Lśw, BMśw i Lw, a łączna ich powierzchnia wynosi 4120 ha.

Analizą aktualnego stanu drzewostanów o niewłaściwym składzie gatunkowym w Puszczy Białowieskiej objęto wyłącznie drzewostany „pocenturowskie”. Natomiast nie przeanalizowano drzewostanów o niewłaściwym składzie gatunkowym powstałych w okresie pierwszej wojny światowej, w wyniku wyrębów dokonanych przez Niemców w latach 1915—1918. Drzewostany te mają podobny charakter do drzewostanów „pocenturowskich”, wobec czego ustalone metody zagospodarowania będzie można zastosować do drzewostanów powstałych w obu okresach.

Drzewostany te są znacznie starsze, ich aktualny wiek wynosi 60—65 lat i wkrótce wejdą w okres użytkowania rębego.

III. PROPOZYCJE SPOSOBU PRZEBUDOWY DRZEWOSTANÓW O NIEWŁAŚCIWYM SKŁADZIE GATUNKOWYM

W dążeniu do intensyfikacji produkcji drzewnej, zwłaszcza na bogatych siedliskach, należy wysunąć wniosek o likwidację drzewostanów o zadrzewieniu niższym niż 0,5, bez względu na ich skład gatunkowy. Przyrost bieżący masy z 1 ha, uzależniony od zadrzewienia drzewostanu, jest przy niskich zadrzewieniach minimalny.

Powierzchnia rozrzedzonych drzewostanów „pocenturowskich” wynosi 90 ha, lecz biorąc pod uwagę całość drzewostanów w Puszczy Białowieskiej w II i III klasie wieku o podobnym zadrzewieniu, powierzchnia ich jest znacznie większa. Ze względu na zachwaszczenie się i degradację gleby oraz możliwości ponownego odnawiania się tych powierzchni gatunkami niepożądanymi, a przede wszystkim na niską produktywność

silnie przerzedzonych drzewostanów, wnioskuje się ich usunięcie rębnią zupełną, a powierzchnie zrębów odnowić sztucznie gatunkami docelowymi. Zastrzeżenia co do takiego sposobu użytkowania mogą budzić jedynie drzewostany na typie siedliskowym Lw, gdzie ze względu na wysoki poziom wody gruntowej powierzchnie zrębu po wyrębie drzewostanu mogą ulec zabagnieniu. Na siedlisku Lw można więc prowadzić użytkowanie drzewostanów rębnią gniazdową. Drzewostany z przewagą osiki osiągnęły, a w znacznej części nawet przekroczyły wiek rębności ustalony dla osiki i w przyszłym 10-leciu powinny być projektowane do wyrębu rębnią zupełną, bez względu na typ siedliskowy. Takie użytkowanie rębne osiki dyktuje wzgląd ekonomiczny, bowiem gatunek ten w wieku 40—50 lat ulega murszeniu i dla uniknięcia strat osika powinna być usunięta przed osiągnięciem pięćdziesiątego roku życia.

Powierzchnia osikowych drzewostanów „pocenturowskich” wynosi 250 ha, lecz na terenie całej Puszczy Białowieskiej powierzchnia ich jest znacznie większa. Również i w przypadku drzewostanów osikowych na siedlisku Lw, gdzie ze względu na wysoki poziom wody gruntowej zręby po usunięciu drzewostanu mogą ulegać zabagnieniu, należałoby rozpatrzyć możliwości dopuszczenia użytkowania tych drzewostanów rębnią gniazdową.

Sprawa podejścia gospodarczego do drzewostanów brzożowych była kilkakrotnie rozważana przez różne komisje, które ustaliły zgodnie, że drzewostany te, technicznie wartościowe, powinny być utrzymane do wieku rębności, tj. do 80 lat. Najstarsze z nich wejdą więc do planu cięć za 10 lat. Zasadniczy problem gospodarczy w tych drzewostanach tkwił w dużym udziale osiki, która ze względu na osiągnięcie dojrzałości rębnej oraz silne zahubienie powinna być usunięta z drzewostanów brzożowych przed osiągnięciem 50 roku życia. Osika w tych drzewostanach występowała w formach domieszki pojedynczej i grupowej oraz kępowej. Domieszki pojedyncze i grupowe osiki w drzewostanach brzożowych zostały w zasadzie usunięte w cięciach pielęgnacyjnych, a powstałe przerzedzenia i luki zwały się, bądź też zostały dolesione. Usunięcie kępowych domieszek osiki w drzewostanach brzożowych spowodowało luki w drzewostanie, które wymagają możliwie szybkiego porządkowania. Proponuje się, aby w tych drzewostanach w ramach zaplanowanych rębni gniazdowych dokonać zaokrąglenia istniejących luk i gniazd oraz zalesić je dębem. Dalsze etapy cięć nastąpiłyby dopiero po osiągnięciu przez brzożę wieku 70 lat. Byłaby to pierwsza faza przebudowy składu gatunkowego tych drzewostanów.

Rodzaj rębni gniazdowych należałoby uzależnić od siedliskowych typów lasów, tj. docelowych składów drzewostanów i od potrzeby osłony wprowadzonych gatunków.